

A FOGYASZTÓI CSÖMÖR FILOZÓFIÁJA

1972—1973-ban két könyv aratott eseményszámba menő, igazi nagy közönségsikert a nyugati piacon: a *Római Klub* megrendelésére készült számítógépes kutatás: *A növekedés határai*, és Theodor Roszak professzornak, az ellenkultúra „apostolának” *Where the Wasteland Ends* (A kietlenség határán) című műve.

Persze, sem a „zérus növekedésről”, sem a fogyasztói csömör filozófiájáról szóló könyv milliós olvasótábora nem sejtette, milyen közel van az a pillanat, amikor a gazdasági növekedést az olajválság valóban megállással fenyegeti, és a nagy tömegek fogyasztói csömöre hirtelen átcsap az inflációtól, gazdasági pangástól, munkanélküliségtől, fűtőanyag-hiánytól való félelembe.

Nem kétséges, hogy a múlt év októbere—novembere óta csökkenő irányzatot mutat mind a zérus növekedés, mind az ellenkultúra tudományellenes filozófiájának hatása. A hullámvölgy azonban még nem halál. Nem egy filozófia túlélté azokat az objektív körülményeket, amelyeknek a talaján született, ami persze nem jelenti mindig — jelen esetben sem — változatlan érvényességének bizonyítékát.

Boioy A. Casares argentin író *Journal de la guerre au cochon* (A disznó háború naplója) című regényének fiatal antihősei egy éjszaka elhatározzák, hogy lemészárolják az öregeket — ki-ki a maga szüleit —, mert szemérmertlenség túl hosszú ideig élni. A regény olvasása közben az emberben olyasféle érzés támad, hogy ezek a fiatalok voltaképpen *anticipált öngyilkosságot* követnek el, úgyszólván elvetélik saját jövőjüket.

Az *elvetélt jövő* félelmetes vízióját kelti első látásra az ellenkultúra is, amely nemcsak a tudományt és a modern technikát utasítja el „embertelen” volta miatt, hanem tagad mindent, ami ésszerű, ami logikus és a hagyományos értékrendszer terméke. Persze, az első látásra nyert benyomások sosem eléggé megbízhatók. És semmi esetre sem pótolhatják a véleményalkotáshoz szükséges közelebbi ismeretséget.

Minthogy a továbbiakban — a rendelkezésünkre álló, korlátozott keretben — mindössze az ellenkultúra néhány lényegesebb aspektusának felvázolására van lehetőségünk, szükségesnek látszik megemlíteni, hogy erről a kérdésről és a vele szorosan összefüggő hippy-mozgalomról, pszichedelikus tapasztalatról, keleti vallásokról, diák-nyugtalanságokról stb. magyar és román nyelven számos jelentős, hosszabb-rövidebb írás jelent meg az elmúlt esztendőben. A román szerzők közül Petre Datculescu, Ion Mărgineanu, Anca Voican, Andrei Pleșu írt az „okkult” s az „ezoterikus” szubkultúráról, a nyugati ifjúság színeváltozásairól a *Contemporanul* és a *Lumea* hasábjain, majd pedig az *Era socialistă* (1973. 4.) közölt érdekes tanulmányt C. I. Gulian tollából. E sorok írója *A Hét* 1971. 24. és 1973. 45—47. számaiban foglalkozott az ellenkultúrával és a vele összefüggő kérdésekkel. Magyarországon G. Márkus György, Csákö

Mihály, Endreffy Zoltán, Somogyi Zoltán és mások elemezték az ifjú-sági szubkultúra felvetette problémákat a *Világosság* és a *Valóság* hasábjain, és csak nemrég jelent meg Tóth Tamás *Útkeresés és útvesztés* című könyve.

Pop-filozófia

Az ellenkultúra — szögeznek le gyakran hívei — nem társadalmi bírálat, nem reformtörekvés és nem ideológia. Nem is a tudományos felfogás felfrissítésére vagy a tudomány régebbi céljainak újrafogalmazására és módszereinek felülvizsgálására törekvő tan, avagy a tudomány társadalmi felelősségét hangsúlyozó etika, hanem egyszerűen „új kultúra”, melynek legfőbb célja elsöpörni az útból, „jól megérdemelt helyére utasítani” korunk uralkodó szubkultúráját, a tudományt, mert csak így válik lehetővé más — az ésszerű gondolkodás által eddig elnyomott — alternatív szubkultúrák kifejlődése. Ezt a *mást* Theodor Roszak ellenkultúrájának, Charles A. Reich pedig, Marcuse nyomán, felszabadulásnak (Liberation) nevezi.

Előjáróban Roszokról és Reichről — az ellenkultúra elméleti megalapozóiról — talán csak annyit, hogy mindketten egyetemi tanárok, fiatalokról írnak fiataloknak (jóllehet maguk már a negyvenes éveiket tapossák), s írásaik mind Amerikában, mind Nyugat-Európában bestsellerek. Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy jelen pillanatban ők a bálványai a kultúrát kontesztáló nyugati ifjúságnak, annak a sok millió fiatalnak, amely *divatot teremtett* hosszára növesztett hajával, szakállal, rézveretes vagy foltokkal megtűzdelt kopott farmernadrágjával (ez már úgyszólván több is, mint divat: világnézet!), a táskarádiókból áradó folk- és pop-zenével, az idősebbekétől eltérő beszédmodorával, gondolkodási sémáival stb. Persze, a divat a fogyasztói társadalomban — mint tudjuk — gyakran változik, s az árucikkekhez hasonlóan a bálványok sem örvendenek hosszú életnek.

*

Hogy a divaton túlmenően még *mi* az ellenkultúra, azt nem könnyű meghatározni. Egyesek a gondolkodásnak ezt a sajátos módját *pop-filozófiának* nevezik, minthogy rokonítható a hatvanas évek elején keletkezett amerikai pop-arttal, az „átlagember művészetével”. A rokonításnak az ad alapot, hogy a dada és a szürrealizmus hagyományait felelevenítő pop-art alapmagatartása: hangos és üvöltő tiltakozás a fogyasztásra buzdító manipuláció, az áruteror, az elidegenítő közhelyek és az elcsépeelt művészi formák ellen. Neves elődeik példáját követve a pop-art művelői szintén a hagyományos jelentésrendszerek lerombolását és radikális mellérendelés révén („kollázs-elv”) olyan új vagy ellenjelentések alkotását tekintik feladatuknak, amelyek megdöbbenik a nézőt (vagy olvasót), és erőszakot követnek el feltételezett maradisága, értetlensége, konvencionálisusa ellen.

Hasonló ellenjelentésekkel dolgozik Roszak és Reich is, amikor kétségbe vonja a tudomány *bármiféle* vívmánya, a szakértők *akármilyen* teljesítménye, a technikusok eredményességére irányuló *mindennemű* igekezeete hasznos voltát és jóhiszeműségét. Mindezeket az ellenkultúra

— a költészet leghatásosabb eszközével, a találó elnevezések kiváltotta meghökkentéssel élve — éppúgy elszakítja eredeti rendeltetésüktől, és így éppoly hatásosan rámutat addig észre sem vett esetlegességeikre, mint ahogy azt például a pop-art egyik legmodernebb válfaja, a *happening* (Susan Sontag szavával: az értelmet vesztett helyzetek komédiája) teszi.

Egzisztenciális kontesztáció és illogikus észlelés

Az ellenkultúra lényegének megértéséhez vissza kell pillantanunk jó másfél évtizeddel ezelőttre, amikor Daniel Bell az ideológiák alkotmányáról szóló könyvében kifejtette, hogy a fogyasztói javak egyre növekvő bősége lassacskán elmosza a kirívó gazdasági ellentéteket, és ennek következtében az ideológiák elparlagiasodnak, a „szubverzió“ pedig elkorcsosul. Az ellentéteken alapuló társadalmak helyébe egyetértő poszt-indusztriális társadalom lép, a felvetődő problémák egyre inkább elveszítik politikai jellegüket, és egyszerű műszaki intézkedésekkel megoldhatók.

A valóság alaposan rácăfolt Bellre. Kiderült, hogy az anyagi javak bősége, sőt pazarlása korántsem simítja el a társadalmi ellentéteket, mindössze annyi változás történt, hogy az elégedetlenség sok esetben nem a szükségből, hanem a bőségből merítette erejét. Az ún. posztindusztriális civilizáció ugyanis, miközben orvosolt egyes régebbi bajokat, új, és talán semmivel sem kevésbé súlyos hiányérzeteket teremtett.

„A technológia — állapítja meg ezzel kapcsolatban Roger-Gérard Schwardzenberg, a Paris II. Egyetem jogprofesszora —, minthogy nem tartotta féken politikai akarat, új fajtájú elnyomáson alapuló társadalmat modellált meg.“ Marcuse szavaival az egyént befogták a termelés—fogyasztás körforgásába, elfojtották természetes ösztöneit, és mesterséges szükségleteket tápláltak belé. Ahelyett, hogy a javak termelésében elért jelentős haladás az ember felszabadításához vezetett volna, az elidegenedés — paradoxálisan — a bőséggel és jóléttel párhuzamosan nőtt. Bőséget ugyanis csak kifogástalanul működő „szcientokratikus“ gépezet teremthet, ám éppen az ilyen gépezet igázza le az embert, az ilyen gépezettel szemben érzi magát az egyén tehetetlennek és kiszolgáltatottnak.

Az ellenkultúra elméleti megalapozói szerint a bőség nyomán keletkezett rossz közérzet — magyarul: csömör — visszahatásaként új, a régítől merőben különböző kultúra van születőben. Ezt a kultúrát egy „bio-társadalmi osztály“: az ifjúság hozza létre. A fiatalok, akiket soruk megkímélt a világháború és a fasizmus megrázkódtatásaitól, épségben megőrizték legtermészetesebb tulajdonságaikat: a képzelőerőt, a hevességet, a nagylelkúséget, s most nyomást gyakorolnak ezekkel a társadalomra.

A mai fiatalság romantikus új kultúrája mindenekelőtt illogikus. Marshall McLuhan szerint ennek elsősorban az az oka, hogy a tömeghírközlő eszközök megváltoztatták az információ lényegét. A nyomtatott betű korszakában („Gutenberg-galaxis“) a grafikus kommunikáció megkövetelte, hogy az ember hűségesen kövesse a leírt gondolat lineáris és ésszerű útját. Az írott szöveg helyett képet közvetítő elektronikus mass

mediák ezzel szemben *globális észleléssel* vértették fel a fiatalabb nemzedékeket. De a globális észlelés egyben illogikus is.

Ezen túlmenően az ellenkultúra „mentes mindenféle ideológiától“. A múltban ugyanis a különféle ideológiák „olyan sokszor vallottak kudarcot“, hogy a fiatalok nem képesek többé hinni bennük. Az elvont és spekulatív beszédek mit sem mondanak már nekik. Ma az ellenkultúra táborához tartozó fiatalság, úgymond, „egyemberként leszállt a küzdőtér porondjára, a nézők számára fenntartott padsorok üresen maradtak“.

Új ideológia helyett a fiatalok új életformákat javasolnak. Nem az eszmék frontján akarják megvívni küzdelmüket, hanem magát az életet akarják megváltoztatni, új nevelési, szórakozási, pihenési módozatokat akarnak kitapasztalni, új létezési módokat felfedezni. Az ellenkultúra — mondják hívei — nem szónoklat. „A kontesztáció hátat fordított az eszmék birodalmának, és doktrinálisból egzisztenciálissá vált.“

Itt persze csak éppen arról nem esik szó, ami a leglényegesebb: új életformák nehezen képzelhetők el a meglévő, kapitalista társadalmi struktúrákon belül. Ez azonban az ellenkultúrát szemmel láthatóan nem zavarja.

Komfort és kompromisszum

Nincs itt helyünk arra, hogy behatóbban elemezzük az új életformákat kitapasztaló fiatalok, a hippik mozgalmát. A fogyasztói társadalom fehér négereiről (ahogy Norman Mailer nevezi őket) már nemegyszer elmondták, hogy nincs sem céljuk, sem utópikus vágyuk, csak mély kétségbeesésük van, amelyből egy soha-nem-volt múlt feltámasztásával s ebbeli reményüket tápláló, valóságos vallási funkció szerepét betöltő kábítószerkultusszal hasztalanul próbálnak menekülni. Az is eléggé ismert tény, hogy az ún. „jólét társadalmá“ valóságos hippi-tenyésztő társadalomnak bizonyult.

Ezért Theodor Roszak szerint elsősorban a szülőket terheli felelőség, akik a háború utáni nemzedékeket dr. Benjamin Spock szuperengedékeny elvei alapján nevelték fel (Spock ezzel kapcsolatos „önkritikáját“ nemrég közölte a világsajtó). S ez nem is történhetett volna másként. „Egy jó módú társadalomnak — írja Roszak — nincs szüksége szigorúan nevelt, felelősségtudattal bíró ifjúságra. Amúgy is csak egy részét tudja foglalkoztatni a kellőképpen fel nem készített fiataloknak. Ezért a középosztály megengedheti magának azt a fényűzést, hogy kitolja a gyermekkor felelőtlenségének határát, és ezt meg is teszi.“

A szülőktől eltérően ugyanis a gyermeknek nem kell áruba bocsátania magát azért a jóléért, amelyet a fogyasztói társadalom nyújt neki. És a fiatalok éppen erre építik fel kompromisszummentes egyéniségüket. Ellentétben szüleikkel, akik kénytelenek alávetni magukat a technokratikus társadalom megkövetelte rendnek, mert hiszen az ad nekik kenyeret, a fiatalok nyugodtan feleselhetnek odahaza, nem kell tartaniuk attól, hogy kikergetik őket „a hidegbe“.

E nevelés eredményeként a gyermekkor mesterségesen meghosszabbítják. De ennek a mesterséges infantilizálásnak bomlasztó hatása van. Rosszul készíti fel a fiataloságot a valóságos világra és annak fegyelmére. Pedig az összeütközésre előbb-utóbb elkerülhetetlenül sor

kerül. A gyerekek egyszer csak azt mondják, hogy ő most már hivatalosan belépett a felnőttek sorába, és megfélemlenek arról, hogy nem fejlesztették ki benne az érzéket a felnőttek képmutatása iránt. „Márpedig — írja Roszak — a General Motors vagy az IBM rövidre nyírott haját, pontosságot, fegyelmet, jó magaviseletet igazoló ajánlóleveleket és feltétlen tiszteletet követel meg a feljebbvalók iránt.“

Ezzel érkezett az összetűzés pillanata, mely különböző formákat ölthet. Egyesek menekülni próbálnak: ki az „új baloldal“ táborába, ki a nagyvilágba. Esztendőről esztendőre az FBI tízezerszámra veszi őrizetbe a hazuról eltekergett kiskorúakat, javarészt gazdag szülők gyermekét; a legtöbbjüket bohémtyúkokon találták meg csonttá soványodva és nemritkán nemi betegséggel megfertőzve.

Sokan az így kitenyészett amerikai, angol, nyugatnémet, skandináv „virággyerekek“ (flower children) közül kivándorlásban keresnek menekedéket. Évente mintegy tízezen vándorolnak Keletre, legtöbbször Katmanduba, ahol olcsó a kábítószer, és használatát nem tiltja a törvény. Ez menekülés, de nem *valahova*, hanem *valahonnan*.

A többség azonban mégis otthon marad, és ezekkel gyúlik csak meg igazán a baj. Ötven évvel ezelőtt — írja Roszak — a jómódú polgárság még a gyáraiban kereshette osztályellenségét. Ma nem kell kikocsiznia a gyárba. Megtalálja őket odahaza, reggelizőasztalánál, saját gyerekei között.

„Feminin és brutális vonások...“

Párizs falait, mint ismeretes, az 1968. májusi—júniusi diákfelkelés idején valószínűleg elárasztották a graffitók, amelyek a tulajdonképpeni ideológiát helyettesítették. A falakra pingált jelszavakat annak idején gondosan összegyűjtötték és több könyvben is közzétették. Idézzünk közülük néhányat:

Mire jó dolgozni? — Az áru a nép ópiuma! — A kultúra az élet visszája! — A képzelet meghódítja a hatalmat! És a legszomorúbb valamennyi falfelirat közül: *Akarnék valamit mondani, de nem tudom, mit!*

Vessük össze ezeket a jelszavakat Daniel Cohn-Bendit valamelyik, találmányra kiragadott nyilatkozatával, és szinte maradéktalanul megértjük az 1968. májusi francia diákromantika „ideológiatlanságát“, egyben pedig megközelítjük az ellenkultúra lényegét is:

„A kezdődő forradalom nemcsak a kapitalista társadalmat, hanem az ipari forradalmat is megkérdőjelezi. A fogyasztói társadalom erőszakos halállal kell hogy kimúljon. Az elidegenedés társadalmi erőszakos halállal kell hogy kimúljon. Új és eredeti világot akarunk. Elutasítjuk azt a világot, amelyben azért a biztonságot, hogy nem halunk éhen, az unalomtól való elpusztulással fizetünk.“

Messzi túltesz a „romantikus“ francia diákmozgalmon a Stephen Spender által „teoretikusnak“ minősített nyugatnémet diáklázadás, mely a *Buch macht dumm, Studium ist Opium!* (A könyv butít, a tanulás ópium) jelszóval még inkább elébe ment az ellenkultúrának.

„Valamennyi jelszó mögött — állapította meg a falfeliratok alapos tanulmányozása után Joachim Fest a londoni *Encounter*-ben (1971. 6.) — megbújik a valóság romantikus elvetése, a heves iszony napjaink hívős technikai racionalizmusától. Az egzotikus vezéreket körülvevő

tűnődők nemzetközi seregét, a nyugatberlini tupamarókat és Woodstock amerikai zarándokait az aszfalt és a komputerek világának határozott elvetése köti össze... Ez az ellenállási mozgalom közelebb állt Gobineauhoz, Jacob Burckhardthoz vagy Nietzschehez, mint Marxhoz vagy Leninhez. És sok benne a közös vonás a húszas évek Jugendbewegungjával, amely később beolvadt a Hitler-Jugendbe.

Amikor Jürgen Habermas nemrégiben „baloldali fasizmusnak“ bélyegezte a diákmozgalmakat, a tiltakozás valószínűsége lavínja indult meg. És ez természetes is, hiszen a „mouvement“ — mindenütt, ahol csak jelentkezett — a legdühöttebb ellenségét látta a fasizmusban, és ennek az érzésnek a szubjektív őszinteségét aligha lehet kétségbe vonni. Ez bírta rá Jürgen Habermast, hogy végül is visszavonja állítását, mondván, hogy ő lényegében csak „az utcai erőszak“-ra utalt.

Mélyebb szinten azonban — írja J. Fest — a rokonság mégis fennáll. „Hiszen a fasizmus mint történelmi jelenség része volt kora romantikus ellenforradalmának, s ideológiáját nem kis részben a civilizáció-undor múlt századi örökségéből merítette.“ Persze, durva tévedés volna — folytatja az angol szerző — a tiltakozó mozgalom tagjait egyszerűen „lefaszíztálni“ és azt állítani, hogy az egész mozgalom nem más, mint a fasizmusnak egyik modern változata. De nem hunyhatunk szemet a közös vonások láttán sem. Ezek közé tartozik a „felelőtlen dinamizmus, a feminin és brutális vonások különös kombinációja, az erőszakban való hit“. Vagy a német SDS (Sozialistischer Deutscher Studentenbund) egyik vezetőjének az a barbár és nyilvánvalóan hitlerista inspirációjú ötlete, hogy „az idősebbeket és az olyan bűnözőket, akiket már nem lehet átnevelni, ki kell telepíteni az országból“.

És lényeges ezenfelül a két mozgalom híveinek gondolkodásában tapasztalható hasonlóság. „Nincs ugyan meg a fiatalokban a náciizmusra jellemző igény a rendre és a tekintélyre“, de közös vonásuk a fasizmus-sal „az értelemben vetett hit tagadása“.

A fiatalság mozgalmainak vezetői szentül hiszik, hogy ők az ember önrendelkezési jogának védelmezői a technokráciából kinövő új parancsuralmi veszéllyel szemben. De vajon nem éppen ők maguk jelentik-e ezt a veszélyt? „A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a romantika mindig más, nagyon is nem romantikus erőket szokott kiszolgálni.“

*

Az ellenkultúra — vonhatjuk le a fentiekből önként adódó következtetést — ma még teljesen kiforratlan, számos, egymásnak ellentmondó elemből szinkretikusan összegyűrt ideológia, ha hívei mégúgy tagadják is ideológia jellegét. „Amikor az értelmiség hagyományos intellektuális racionalizmusát a romantika váltja fel — mutatott rá G. Márkus György *Az eksztázisba fojtott forradalom* című tanulmányában (*Világosság*, 1973. 5.) —, akkor voltaképpen az utópista politikai anarchizmus alakul át ellenkultúrává, és egyesíti az új baloldal lázadóit a társadalomnak háttal fordító, többnyire kábítószert használó fiatalok, mágiában, varázslatban és mindenféle misztikában hívő hippikkel, akik nem egyszerűen egy adott társadalomnak, hanem *magának a társadalmi létnek* üzentek hadat.“

Theodor Roszak és az ellenkultúra

Az ellenkultúra keletkezéséről szóló könyvében (*The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*. New York, 1968) Theodor Roszak, a haywardi (Kalifornia) Állami Főiskola tanára csak mellékesen foglalkozik napjaink nyugati ifjúságának „másféleségével“, lázadásával, tekintélytagadásával, céltalanságba torkolló céljaival. Tulajdonképpen azt a *szcientokratikus civilizációt* vizsgálja, amely elkerülhetetlen termékeivel — a szennyezéssel, biológiai manipulációval, urbanizációval — egyre jobban kicsúszik az ember ellenőrzése alól, és „halálos veszéllyé válik“. Roszak szerint az ipari társadalomnak meg vannak számlálva a napjai, nem azért, mert nem érte el célját, hanem éppen ellenkezőleg: mert elérte. Soha azelőtt — írja — nem rendelkezünk ekkora hatalommal, ennyi tudással, ilyen vakmerőséggel, gazdagsággal, dinamizmussal. De céljaink alapvetően hamisaknak bizonyultak. „Nem véletlen baleset folytán kerültünk Góg és Magóg karmai közé. Tudományos haladásunk útja vezetett ide...“

Az *ellenkultúra keletkezésének* nagy közönségsikerén felbuzdulva Roszak nemrég új könyvet adott ki *A kietlenség határán* címmel (*Where the Wasteland Ends. Politics and Transcendences in Postindustrial Society*. New York, 1972). Minthogy a két könyv kölcsönösen kiegészíti egymást, és célunk Roszak egész gondolatvilágának bemutatása, a továbbiakban a két művet együttesen elemezzük.

Mindkét könyvének bevezető részében Roszak érdekesen és sokoldalúan elemzi-bírálja a szcientokrata társadalmat. Nem ad ugyan sokat hozzá ahhoz, amit már előtte C. Wright Mills és J. K. Galbraith, Herbert Marcuse és Norman Brown meg talán mások is elmondtak, inkább hangjának szenvedélyes voltával és találó elnevezéseivel kelt figyelmet. A technokrácia gyors ütemű elterjedését például „coca-kolonizáció“-nak nevezi; a „tudatlanság robbanása“ az a pillanat, amikor a létező teljes ismeretanyagának az emberi agy által elsajátítható része megközelíti a zérust; redukcionizmuson a „beskatulyázás“ és képletbe foglalás dühét érti, valamint azt, ahogy mindent kizárólag a hasznosság szempontjából ítélünk meg. A redukcionizmus tetőfoka az, amikor az igazgyöngyben sem látnak már mást, mint az osztriga kóros állapotát.

A technokrácia — írja — az a társadalmi forma, amelyben az ipari társadalom szervezett integrációja eléri legmagasabb fokát. „E társadalom kormányzó szervei a technikai szakértőkre hivatkozva igazolják létüket, ez utóbbiak az ismeretek tudományos formáihoz folyamodnak, a tudomány tekintélyénél magasabb fórumhoz pedig nincs fellebbezés.“

Mi a technokrácia stratégiája? Az, hogy „leszorítja az életet egy olyan szintre, ahol a műszaki szakértelem el tud banni vele, hogy azután ezen a hamis és kizárólagos alapon a szakértők monopóliumának mindenre kiterjedő hozzáértése teljhatalmat igényeljen fölöttünk“. Az iparosodás és a korszerű technikában való jártasság hozta létre azt a társadalmat, amely jelenleg „abszurd módon ingadozik a ledér bőség és a népgyilkos muníciógyártás között“. A technokrácia kifejlesztette „legtudományosabb társadalom“ úgyszólván azonos azzal az útvesztővel, melyből Kafka K.-ja hiába keresi a kivezető utat.

A szcientokrácia roszaki elemzéséből mindössze az a felismerés hiányzik szembetűnően, hogy az elembertelenítő technokrácia úgyszólván

törvényszerűen nő ki a kapitalizmusból, melyben Marx szavaival „a dolgok világának értékesedésével egyenes arányban nő az emberek világának elértéktelenedése“ (*Gazdasági-filozófiai kéziratok*, 45.). Eredményesen tehát csak az harcolhat a technokrácia ellen, aki magával a tőkésrenddel veszi fel a harcot.

Biológiai manipuláció és agymosás

Miért gyűlöli Roszak a tudományt és a tudósokat?

Saját állítása szerint — „paradoxálisan“ — nem gyűlöli. Csak azzal vadolja a tudományt, hogy eltorzította a kapcsolatot az ember és környezete között, és e kapcsolat nem is válhat újra természetessé, mert „kivétel nélkül minden tudós érdekelt abban az ismeretben, amely baconi értelemben hatalmat jelent“. Az ismeretből eredő hatalmat a tudósok manipulációra és ellenőrzésre használják fel: egyesek hatalma nem terjed túl egy egyszerű laboratóriumi kísérleten, mások azonban holdrakéták fölött rendelkeznek.

Még a legbékésebb cél is — írja Roszak — bármikor hadi céllá alakítható át. A katonák tisztában vannak azzal, hogy minden agy hatalmat jelent, azért akarják megszállni („gyarmatosítani“) a kutatás polgári szektorát.

A társadalomra nézve a legnagyobb veszedelmet — az ellenkultúra elméleti megalapozója szerint — a pszichológusok jelentik, közülük is elsősorban a Skinner-féle behaviorista iskola hívei, akik „fortélyos manipulációval az emberek kondicionálására és agymosásra törekcszenek“. De a magatartást manipuláló pszichológusoknál is veszedelmesebbek azok a molekuláris biológusok, akik kidolgozzák a genetikus sebészet, a kromoszóma-átültetés, az agy elektronikus stimulálása, a memória-kitörlés, az ember-állat kimérák, sőt az élőlények klónozása (sokszorosítása) technikáját.

A sok kutatással és felfedezéssel — véli a haywardi főiskola tanára — semmivé foszlanak a legragyogóbb és legcsodálatosabb dolgok: a másodperc milliommód részéig élő részecske, az RNS, amely információt továbbít a DNS-nek, hogy a születendő emberke hasonlítson a szüleikhez, az operonoknak, interferonoknak, inhibátoroknak a csúszómászóktól az emberig terjedő egész bámulatos alkímiája, mindaz a változatosság, melyet a képzelet maga elé varázsol, hogy meghatározza Istent... S mi marad? Jelekkel telefirkált papírlapok, mikrofilmszalagok, lyukkártyák, amelyekkel együtt „végül magát az embert is — aki saját tévedése folytán objektummá lett — elhajítják, mert utóvégre ez a közös sorsa minden elhasznált tárgynak“.

Tipikus példa ez arra, hogyan rombolhatók le a hagyományos jelentések, és hogyan teremthetők aránylag könnyűszerrel ellenjelentések. Roszak — nem kétséges — valóságos veszélyekre hívja fel a figyelmet. Éppen csak azt hallgatja el, hogy e veszélyek *lehetséges*, ám korántsem *szükségszerű* velejárói a molekuláris biológusok, genetikusok, biofizikusok, biokémikusok, pszichológusok és orvosok nagyon is humánus célokat szolgáló közös erőfeszítésének, mely a biomedicina nagy ígéreteinek beváltását tűzte ki céljául.

A visszaélés lehetőségére és veszélyére Roszak előtt már sokan mások — elsősorban maguk a kísérletező molekuláris biológusok — is

rámutattak. Valamennyi figyelmeztető szeme előtt ott lebegett az atom-bomba hirosimai robbanásának megdöbbentő pillanata, amikor úgy tetszett, hogy a jószágos arcú tudós álarca mögül előbújik a mindenható és öncélú technika eszelősen vigyorgó megszállottja.

Ez azonban még korántsem ok arra, hogy az ember lemondjon a biomedicina nagy és egyelőre beváltatlan ígéreteiről. Minden hasznos találmánnyal vissza lehet élni, *méreg és gyógyszer között* — közismer-ten — *csak mennyiségi, nem minőségi különbség van*. Ugyanazt a repülőgépet, amellyel gyermekeket lehet kimenteni árvíz sújtotta területekről, gátak bombázására és árvizek mesterséges előidézésére is fel lehet használni, amiként a pszichológia meg a molekuláris biológia eredményei is felhasználhatók manipulálásra, agyomosásra, kimérák „klonozására“, embertelen diktátorok hatalmának növelésére. Ebből azonban korántsem következik az, hogy le kell fogni a kísérletező tudós kezét! A könyvégetés mindenkor ostoba és káros dolog volt, s babonás praktika volna az is, ha a pszichológust vagy a biológust eltiltanák bizonyos kutatási területektől, csak azért, mert „azokat jobb nem ismerni“.

Ugyanakkor elvitathatatlan tény, hogy a *biológiai pokolgép* — ahogy Gordon Rattray Taylor népszerű könyve nyomán a molekuláris biológia félelmetesen szép, ám könnyen az ember ellen fordítható lehetőségeit nevezik — ketyeg. A robbanás elkerülésére mind a természettudós, mind a társadalomtudós csak egyet tehet: informál, figyelmeztet, segít alakítani a közvéleményt.

Így tekintve, Roszak még akkor is jó szolgálatot tesz figyelmeztetésével, ha elvakult tudósgyűlöletét eleve el kell utasítanunk, misztikus, eszkatologikus következtetéseivel pedig nem érthetünk egyet. Ettől függetlenül azonban vele együtt valljuk, hogy a „pokolgépre“ éberén figyelni kell, mert a visszaélés lehetősége nincs kizárva, a leghumánusabb felfedezést is antihumánus erők állíthatják a maguk szolgálatába.

A tudat egyik iránya

A tudomány objektivitása az ellenkultúra szemszögéből — mítosz. Roszak „kérelhetetlenül leszámol“ azzal az „előítélettel“, amely a tudomány alkotta világvéleményt tárgyilagossá próbálja feltüntetni. Hogy ezzel szemben önmaga állításának tárgyilagossá voltát igazolja, kénytelen — mert mi egyebet is tehetne? — a tudomány megszokott fegyvertárához nyúlni: érvel, analógiákra hivatkozik, bizonyít. Érveit ez alkalommal a művészettörténet tárgyköréből meríti, és adatai — következtetéseivel ellentétben — helytállóak és megbízhatóak.

„Egy évszázada annak — írja, hogy az európai művészet eltért attól a festészeti és szobrászati iránytól, melyet a korai reneszánsztól örököltünk. Ha most visszatekintünk az újító mozgalmak és stílusforradalmak hosszú sorára, azt látjuk, hogy a hagyományos esztétika, mint az ábrázolás közkeletű módja, a szabatos alkattan, az optikai távlat... az anyagoknak és tárgyakkal az az egész kelléktára, melyet a »régi mesterekkel« azonosítunk, nem magát a művészetet jelentik abszolút értelemben, hanem valami olyasmit, amit egy művészeti iskolának vagy irányzatnak mondanánk...“ És mégis micsoda megrázkódtatás volt dédszüleinknek látniuk, hogy a nagy akadémikus hagyományok a szemük láttára mállanak szét. Úgy érezhették, parvenük tolakodtak be a mű-

vészetbe, és ezeknek a felkapaszzkodottaknak semmi sem szent. Ma azonban, ha visszatekintünk, folytonosságot fedezünk fel ott, ahol elődeink csak reménytelen törést láttak. Ma már tudjuk, hogy a művészet minapi forradalmárainak figyelme egy sokkal globálisabb művészi felfogásra irányult, mely nagyobb elmélyülést követelt meg fényekben, színekben, struktúrákban. Napjaink művészete — folytatja Roszak — sokat tett azért, hogy átmentse a primitív, gyermekded, álombeli, közvetlen érzelmi választ, a képzelet világának és a transzcendens szimbólumoknak az értékeit.

E hasonlat a szerzőnek arra volt jó, hogy megállapítsa: hasonló fordulóponthoz érkezett el napjainkban a tudomány. Mintha az az esztétikai alap — írja —, melyen a művészetek törtek utat, most új „lételméleti tudatosság“ formájában bontakoznék ki. Olyan pillanat ez, amelyben felismerik, hogy „az a valóság, melyhez a tudósok igazodnak, nem más, mint egy sokkal szélesebb színskála egyetlen szelvénye“.

Idáig Roszak igazsága szinte helytálló. A racionális-empirikus-de-ductív kutatómódszer valóban nem zárhatja ki semmiféle érzelmi-indulati vagy másféle tapasztalat érvényességét, mert ezek komplementárisak lehetnek a tudomány jelenlegi fejlettségi fokán megszerzett tapasztalatokkal. Ugyanakkor azonban a tudomány nem is fogadhatja el saját hatómezején belül azt, ami tapasztalati és következtető módszerekkel, a pillanatnyilag rendelkezésre álló szellemi és tárgyi apparátussal nem igazolható. Bertrand Russell írta volt *Mysticism and Logic* című könyvében: „Nem állíthatom, hogy a valóságnak nincs természetfeletti rendje, de nem rendelkezem semmiféle eszközzel annak bizonyítására, hogy létezik.“

Roszak azonban, mint általában, ez esetben is szélsőségesen fogalmaz. Szerinte „a tudományról, amelyet hosszú időn át úgy tekintettek, mint egyedül jogosultat a világ érvényes ábrázolására, ma kiderül, hogy csak — egy iskola. A tudat egyik irányzata, amely mellett *alternatív realitások* léteznek.“

Az alternatív valóságok létezése tagadhatatlan. Ilyen valóság például, éppen a fentebb mondottak értelmében, minden művészi, etikai, emberek közti személyes, társadalmi és egyéb (érzelmi-indulati jellegű) jelenség és tapasztalat. De e jelenségek és tapasztalatok egyike sem alkalmas a tudomány leírta valóság pótlására, ami természetesen nem zárja ki a strukturális egymás mellett—egymással élés lehetőségét. Roszak persze korántsem ezekre az alternatívákra gondol. Az ő másféle realitásai, amelyeket a tudományos világgéppel szembeszegez: a parapszichológia meg az amerikai indián folklór, a mágia és a misztika, a keleti vallások és a pszichedélikus tapasztalat, az anarchizmus és az illogikus észlelés.

Misztikus eksztázis

Sasthi Brata, Roszak egyik angol nyelven író, hindu származású bírálója leplezetlen ironiával összegezi a londoni *New Scientist*-ben (1971. január 21.) az ellenkultúra tapasztalatait. Eszerint:

— a tudományos alapokon nyugvó szcientokrata társadalmakban, ahol a tudós kártékonyan érvényesítheti a maga világfelfogását, az embert megfosztják igazi természetétől, és termelő-fogyasztó géppé degradálják;

— mihelyt a géppé lealacsonyítás megtörtént, és az ember tömegesen kezdi termelni a fogyasztási cikkeket, addig etetik saját termékeivel, amíg végül is rabságba ejtik lelkét;

— de az ellenkultúra szerencsére „átlátott a fogyasztói társadalom fufangján“, és elveti „az eredményesség ópiumát“; ehelyett inkább „heroinnal vagy LSD-vel táplálkozik, jógázik, elmélyül a Zenben, szeretkezik sétatéri padokon, felszabadítva ilyenformán a valóságosan való világ transzcendens vízióját“;

— az ellenkultúra tehát a természettel való olyan *életközösséget* jelent, amilyen a régmúlt időkben a sámánoké, a jógiké, az ősemberé vagy a rézbőrűeké volt; az ellenkultúra víziójának nem állhat útjában konkrét érzékelés, elveti a tudomány tapasztalati felfogását, és megnyitja lelkét egy titokzatos, elragadó világegyetem csodái előtt; „inkább retteg és fél a természettől, mintsem hogy uralkodjék felette!“

„Dr. Roszak — fűzi ehhez Sasthi Brata — reméli, hogy a fiatalok megszerzik a természetfölötti valóságnak azt a transzcendens vízióját, amelyet a rosszindulatú tudósok megtagadnak tőlük. Hogyan? A jógával? A jóga útján valóban sok mindent megtanulhatnak, ami ma még ismeretlen számukra. De kérdem: hány San Franciscó-i »virágygyerek« hajlandó több mint 20 évet kemény munkával eltölteni, hogy elérje a *samadhit*, a jóga misztikus ekstázisának legalsó fokozatát?“

Charles A. Reich és a Felszabadulás

A „New Haven-i szent“, ahogy diáktisztelőinek nagy tábora a Yale Egyetem 43 éves jogtanárát nevezi, vitathatatlanul avatott tollú író, mestere a szónak, színes egyéniség. *The Greening of America** című könyve, mely először a *The New Yorker* irodalmi folyóirat hasábjain jelent meg, olyan visszhangot keltett, mint annak idején John Hersey *Hirosimája* vagy Rachel Carson *Néma tavasza*. A nagy siker talán mindenekelőtt a könyv tárgyának tulajdonítható. Nincs az Egyesült Államok jelenlegi zaklatott életének olyan problémája, melyhez a szerző ritka bátorsággal és eredetiséggel hozzá ne mert volna nyúlni. Négerkérdés és vietnami háború; szex-forradalom és családi kommunák; bőség és környezetvélség; bűnözés és rock-zene; fiatalok lázadása és kábítószerfogyasztás; természetes életformák és számítógéptechnika — csak néhány kiragadott példa annak jelzésére, hogy mi mindenről mond Reich 400 lapon véleményt, hogy hányféle összefüggést vizsgál meg, és milyen széles körre terjed ki az érdeklődése.

Ugyanakkor a tudománynak és publicisztikának, a politikai zsurnalizmusnak és irodalmi esszének ez a sajátos „költői“ keveréke szerzőjét igen kevésre kötelezi: megkockáztathatja benne — ha kedve tartja — akár a legképtelenebb állításokat is. Marshall McLuhan jelentette ki egyszer, hogy kellő előtanulmányok után kapásból diktálja le minden művét, és nyomdába küldés előtt soha nem olvassa el kéziratának egyetlen sorát sem. Hogy ebből ismétlések, ellentmondások, zavaros megfogalmazások, pontatlanságok, erősen vitatható állásfoglalások származhatnak, az a pop-filozófia művelőit szemmel láthatóan nem zavarja. Sőt... az olvasóban néha az a gyanú támad, hogy korántsem felületességről vagy lazaságról, hanem a műfajhoz illő *keresett borzasságról*

* Endreffy Zoltán a *Valóságban* igen találóan *Amerika Zöld Reményének* fordította.

van szó. A pop-filozófia ellenségei egyébként előszeretettel utalnak arra, hogy a *pop* szó nemcsak népszerűt, az átlagember körében elterjedtet jelent, hanem Amerikában a fecsegést, a „hadovát“ szintén „pop“-nak mondják.

A washingtoni *Science* — kegyetlenül, de találóan — a lumpenburzsoázia kiáltványának nevezi Reich könyvét, szerzőjét pedig „az öröm forradalma Marxának“. Mégis talán túl egyszerű volna kezelegéssel elintézni a könyvet, és kimondani rá, hogy Reich elméleti filozófiai program rangjára próbálja emelni a „hippi halandzsát“. Mindekelőtt meggondolkoztató az az óriási visszhang, melyet a könyv kiváltott. Hónapokon át első helyen szerepelt a legkeresettebb *non fiction* könyvek listáján, megjelent már Angliában is, lefordították több európai nyelvre, és számos ideológiai, publicisztikai, társadalomtudományi vitában első osztályú szaktekintélyként hivatkoznak Reichra. A legjelentősebb tudományos folyóiratok kivétel nélkül ismertették a könyvet, mi több: maga a hivatalos Amerika sem zárkózhatott el tudomásulvétele elől. Erre mutat az a recenzió, amely Mal Oettinger tollából nemrég az Egyesült Államok bukaresti nagykövetségének propaganda-folyóiratában, a *Știri culturale din SUA*-ban jelent meg.

A reichi tudatok

Könyvének bevezető részében Reich összegezi mindazokat a problémákat, amelyekkel az amerikai „érdekképviselői állam“-nak, a „kérlelhetetlenül célratoró kormányzati, üzleti, oktatási és alapítványi rendszer“-nek ma szembe kell néznie. A mindent „egyetlen érték: technológia—szervezés—hatékonyság—fejlődés—haladás“ szolgálatába állító amerikai társadalom válsága — állapítja meg a szerző — mérhetetlen gazdagsága és bámulatos tudományos-műszaki eredményei ellenére is egyre mélyül.

A válság magyarázatát Reich az amerikaiak nagy részének elavult életfelfogásában és gondolkodásmódjában véli megtalálni. E gondolkodási-világnézeti sémákat a yale-i jogtanár „tudatállapotoknak“ (stages of consciousness) nevezi, és Con_I, Con_{II}, Con_{III}-nak rövidíti. Rövidítésesei annyira népszerűek, hogy helyet kaptak az amerikai köznyelvben, s talán megérjük, hogy a szótárakba is bekerülnek.

A Con_I a múlt századi és e század eleji iparosítás idejéből ittrekedt „puritán erkölcs, szigorú individualizmus, szociáldarwinizmus“ tudata. Ez a belső hite a farmereknek, kis vállalkozóknak, azoknak a bevándorlóknak, akik még nem vették el nemzeti öntudatukat, a középiskolai tanároknak, számos kongresszusi képviselőnek, a gengsztereknek, republikánusoknak és más „egyszerű lelkeknek“. A huszadik század második felében a Con_I hívei mind kevésbé értenek egyet a valósággal. A régi sémákban gondolkodók általában azt szeretnék, ha csökkenne a kormány gazdasági szabályozó szerepe, ha kevesebbet fordítanak szegények, betegek, munkanélküliek segélyezésére, és inkább az adók leszállítására törekednének; ha az egyéni szabadságjogok és lehetőségek ismét olyanok volnának, mint a múlt században.

Reich szemmel láthatóan elnéző a Con_I irányában, heves indulatát a roosevelti New Deal idejéből visszamaradt Con_{II}-nek tartogatja. E második tudatcsoporthoz tartoznak ugyanis az új típusú üzletemberek,

a liberális értelmiség, a képzett szakemberek és technikusok, az elővárosok középosztálya, a szakszervezeti vezetők (!), a McCarthy-hívek, az új lakást szerzett kékgallérosok (kétkezi munkások), a régi vágású baloldaliak és az Egyesült Államok Kommunista Pártjának tagjai (!!). Klasszikus képviselői a Con_{II}-nek a Kennedyk és a *The New York Times* vezércikkírói. Ez a liberalizmus tudata, amelyre nagymértékben hatnak a Demokrata Párt reformeszméi.

A Con_{II} valamennyi hívét — a reakciós mccarthystáktól az Egyesült Államok Kommunista Pártjának tagjaiig — Reich azért sorolja közös csoportba, mert „hisznek a tudományban és az ésszerűségben, az értelemben meg a technológiában, az adminisztrációban, a tervezésben és szervezésben, a jóléti államban, az érdemekben. A Con_{II} emberének munkája és magánélete között szkizofréniás szakadás van. Kivéve, amikor családja körében vagy bizalmas barátai között tartózkodik (de gyakran még ezek körében is), a viselkedési normák arra kényszerítik, hogy álcázza érzelmeit, és tagadja meg nyíltságra, ösztönösségre, játékoságra irányuló vágyát.“

Az élet szépségei

A Con_I és Con_{II} feláldozza szinte mindazt, ami szép az életben, amiért érdemes élni. De voltaképpen mi az, amit az ellenkultúra az élet értelmének és szépségének tart? Reich nem maradt adósunk a válasszal. Szárazon és tárgyilagosan, szinte katalógusszerűen felsorolja, hogy miért érdemes élni. Íme az ellenkultúra krédója: az utazás kalandja, a szex, a természet, a testi munka, az erkölcsösség, a bátorság, a bálványozás (istenimádat), a mágia és misztikum, az áhítat, a csodálat és hódolat, a félelem és rettegés, a halál tudata, az ösztönösség, az ábránd, a tánc és játék, a szertartás és rítus, az önfeláldozás, az alkotás, a képzelőerő, az értelmet kitágító kábítószeres, az egészség, az érzékiség, a transzcendencia, a mítoszteremtés, a mezítlábasság, a közmegebotránkoztatás, a szeretet, a közösség és szolidaritás, a testvériség és a Felszabadulás.

Az ellenkultúra erkölcsi katekizmusának utolsó, nagybetűvel írt szépsége — a *Felszabadulás* — a Con_{III} alapja. „Minden előző tudat kitermelte a maga sírásóit“ — írja Reich, és természetesen szükségtelennek tartja megjegyezni, kinek a szavait parafrázálja. „Az ipari kapitalizmus tragikomédiája az, hogy fiatal értelmiségéből egy olyan anyagi javakban bővelkedő, befolyásos nemzedéket nevelt ki, amely megengedheti magának a kollektív egzisztenciális válság fényűzését; ez a válság a Con_{III} szülőanyja.“

A Con_{III} önkifejezéssel, a meritokrácia elutasításával, az egyéni megkülönböztetés és a merev társadalmi kategóriák elvetésével kezdődik. A Con_{III} híveiül szegődő fiatalok „felkutatják az érzésen alapuló hiteles személyi kapcsolatokat, és kommunákat szerveznek, melyeket a szeretet tart össze“. Az örömet adó, jókedvű beatzene és a pszichedelikus kábítószeres fokozzák a Con_{III} tagjainak érzékenységét, és megtanítják őket arra, hogy más szemmel nézzék mind az embert, mind a természetet. A Con_{III}-hoz tartozó fiatal „maga Érosz és az Életerő“, becsüli a tapasztalatot, nem bízik a tudományban, az analitikus gondolkodásban és a lineáris logikában. Csak annyit tud, amennyit minden erőfeszítés nélkül megtanul, „amit az ösztöne súg meg neki, vagy elárulnak a zsigerei“.

Az életre fittyet hány, a munka és játék között nem tesz különbséget, sodródik állásból állásba, „ahogy a szelleme hajtja“, és nem engedi, hogy „a karrier rabbilincsbe verje életét“.

A Yale Egyetem jogtanárának minden rokonszenve ezeké a fiataloké, akik a „szervezett felelőtlenség“ világával szembeállítják a maguk „szervezetlen felelősségét“; ez utóbbin a katonai behívók elégetését, önellátó farmok szervezését, valamint az olyan „békés tüntetéseket“ érti, amilyenekben a yippik (Youth International Party = *yip*) specializáltak magukat, akik az ellenük kivezényelt karhatalomnak egy-egy szál virággal kedveskedtek, a csoport leánytagjai pedig meztelenül önmagukat kiálták fel a katonáknak.

A Con_{III} — vallja mély meggyőződéssel a szerző — el fog terjedni az egész társadalomban, és mihelyt ez megtörténik, nyomban megváltozik minden. Soha többé nem fognak napalm-bombázni polgári lakosságot, nem túrik el a szegénységet, és nem szennyezik a levegőt. Ez lesz a szépség forradalma.

Reichnak kétségtelenül sikerül rokonszenvet ébresztenie olvasóiban a maga forradalmárai iránt, és a tőkés államról szóló bírálata sok tekintetben helytálló. „Az a következtetése azonban — jegyzi meg a *Contemporanulban* Petre Datculescu —, hogy amikor elegendő ember szánja el magát arra, hogy másként éljen, a politikai következmények természetesen s maguktól bekövetkeznek, és a régebbi politikai struktúrákat egyszerűen elsodorja majd a víz — naiv, utópikus illúzió.“

„Megszelídíthető-e“ az ellenkultúra?

Arra a kérdésre, hogy vajon lesz-e mélyebb hatása az ellenkultúrának a 70-es és 80-as évek amerikai és nyugat-európai társadalmára, a radikális mozgalmakkal és nézetekkel egyáltalán nem rokonszenvező Herman Kahn, a jövőkutató Hudson Intézet vezetője *Things to Come* (Eljövendő dolgok) című könyvében így válaszol: „Az ellenkultúra nagyon mélyen behatolt már a köztudatba; nehéz lesz eltávolítani.“

Jövőt prospektáló számítógépeiken végzett vizsgálataik során Herman Kahn és munkatársai két egymással ellentétes lehetőségből indultak ki, és a grafikonok egyik alternatívát sem zárták ki egyértelműen. Az egyik lehetőség az, hogy igen erős reakció támad az ellenkultúrával szemben. (Erre a veszélyre egyébként Marcuse is felhívja a figyelmet *Contre-révolution et révolte* című könyvében.) Ezt a reakciót a Hudson Intézet kutatói a XVI—XVII. századi katolikus visszahatás mintájára „ellenreformációnak“ nevezik. „Lehetetlen megmondani — írják —, hogy az ellenreformáció milyen formát ölthet. De nincs kizárva, hogy nem lesz kevésbé éles a húszas évek weimari kultúrája ellen támadt reakciónál.“

Egyébként a futurológusok szerint sem a szexuális szabadság továbbterjedésétől — ami egyértelmű volna a promiszkuitás szélsőséges formáinak integrálásával —, sem a kábítószerfogyasztás további gyors növekedésétől nem kell tartani. A „füvet“ már millió fiatal kipróbálta, oly gyors ütemben nem növekedhet tovább a „füffejek“ száma, mint a hatvanas években. Egyszerűen „nincs hozzá piac“. A kábítószerfogyasztás kezdeti gyors növekedése máris megállt. Az sem valószínű — vélik a jö-

vökutatók —, hogy az öltözködés az eljövő egy-két évtizedben még bizarrabb, a zene még érthetlenebb, az underground sajtó még „szabadabb szájú“ lesz. Éppen ezért könnyen előtérbe kerülhet a másik alternatíva, vagyis olyan helyzet alakulhat ki, melyben — hegeli terminológiával élve — a hagyományos társadalom kultúrája a tézis, az ellenkultúra az antitézis, a kettőjük összetűzésének eredője a szintézis.

A mi megítélésünk szerint a jelek arra mutatnak, hogy a megalkuvásra mindenkor kész fogyasztói társadalom inkább a kompromisszum felé hajlik. Erre vall például az a rendkívüli előzékenység, melyet a nyugati világ tudományos folyóiratai és napisajtója, az egyetemi fórumok, a tudományos egyesületek, sőt egyes gazdasági és kormányzati szervek is az ellenkultúra iránt tanúsítanak. Nincs olyan elméleti vagy gyakorlati síkon aratott látványos tudományos siker, amelynek akár csak megközelítően olyan jó sajtója volna, mint „az alternatív realitások“ bármiféle megnyilvánulásának. Mi ennek a már-már túlzottnak tetsző előzékenységnek a magyarázata? Rokonszenv? Aligha. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha Marcusét parafrázálva azt mondjuk, hogy a Power Elite manipulációs gépezete máris működésbe lépett az ellenkultúra integrálására, minthogy ezt lényegesen kisebb veszélynek érzi, mint a marxista—leninista elvi alapon álló forradalmi munkásmozgalmat.

Lényegében minden uralkodó rendszer — valahányszor úgy ítélte, hogy egy „szubverzív tan“ a létét veszélyezteti — két lehetőség között választhatott. Az egyik lehetőség történelmi: Szókratésszel mérget itattak, Giordano Brunót az inkvizíció máglyára küldte, és Kálvin sem bánt kíméletesebben Michel Servet-vel. A másik lehetőség „humánusabb“, célravezetőbb és — paradoxálisan — ősrégi volta ellenére is korszerűbb. Modelljét az emberiség talán már a „kezdet kezdetén“ ismerte, különben hogyan lett volna képes háziállatai megszelídítésére?

A „megszelídítés“ útján való integrálásra egyébként a Hudson Intézet futurologusai is gondolnak; erre mutat „az ellenkultúra kiöregedéséről“ alkotott elméletük. Eszerint: a fiatal nemzedékek szüntelenül váltják egymást, és az idősebbek mindig megpróbálják ráerőszakolni nézeteiket a fiatalabbakra. Nem sok sikerrel. Éppen ezért könnyű elképzelni a közeljövőben egy olyan helyzetet, amikor az iskolába frissen érkező „golyák“ gúnyosan nyilatkoznak majd az idősebbek „régimódi radikalizmusáról“.

„Számos jel arra mutat — írja Herman Kahn az *Eljövendő dolgokban* —, hogy a bomlás máris megindult...“ Az egyetemek elcsendesedtek, a Weatherman és a Fekete Párducok típusú szervezetek elvesztették támogatóik jó részét, a rock-fesztiválok sikere csökkenőben van, jeles pop-énekesek forradalmi dalok helyett újabban vallásos himnuszokat énekelnek...

Hogy ez vágyálom-e vagy valóság, azt csak a jövő mutathatja meg. A legnagyobb amerikai agytröszt számítógépeinek grafikonjaiban és „ötlettartályainak“ logikájában keresve sem találhatunk hibát. A baj csak az, hogy az ellenkultúra — *illogikus*.

Részletek a szerző *Védekező tudomány* című, a Kriterion Könyvkiadó gondozásában rövidesen megjelenő könyvéből.